

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนแออัด เขตเมือง ครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาพฤติกรรมของผู้สูงอายุในการดูแลและการปฏิบัติตนในเรื่องสุขภาพอนามัย ซึ่งการดูแลสุขภาพเป็นสิ่งที่มีมนุษย์เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่ต้องเกิดกับมนุษย์ทุกคน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามสภาพที่เป็นจริงในชุมชนแออัดใกล้เคียงในแ่งมุมของพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ เพื่อที่จะพัฒนารูปแบบและเสริมสร้างให้องค์กรที่เกี่ยวข้องได้เพิ่มศักยภาพในการดำเนินงาน การส่งเสริมสุขภาพให้กับผู้สูงอายุในชุมชนแออัด ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขบางประการที่มีผลทำให้เกิดพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง โดยผู้วิจัยอาศัยพื้นฐานแนวความคิดวิเคราะห์พฤติกรรมสุขภาพผู้สูงอายุ เนื่องจากทการวิเคราะห์พฤติกรรมสุขภาพจะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน อันนำไปสู่องค์กรทางสังคมและ โครงสร้างของสังคม รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลได้ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดระบบทางสังคม การกล่อมทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และวิธีการสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แนวลึก ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์ต่างๆ ด้วยตนเองเพื่อให้มองเห็นองค์รวม (Holistic) ของปรากฏการณ์ การศึกษาวิจัยจึงเป็นที่ต้องพยายามมองจากหลายมิติ (Multidimensions)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาชุมชนด้วยตนเอง และคลุกคลีอยู่ในชุมชนพอสมควรเนื่องจากมีความคุ้นเคยกับสมาชิกในชุมชนมาก่อน ในการจัดกิจกรรมในโครงการรณรงค์พัฒนาสิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะและการจำหน่ายเศษวัสดุที่เหลือใช้ร่วมกันเมื่อ พ.ศ. 2535 ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดีจากประชาชน ผู้วิจัยได้ใช้ความพยายามศึกษาข้อมูลให้ครบตาม

ประเด็นที่ศึกษาวิจัย และได้กลับเข้าไปในชุมชนแออัดหลายรอบเป็นช่วง ๆ เพื่อเก็บข้อมูลบางประการเพิ่มเติม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์ที่สุด และเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาในระยะแรกๆ ด้วยในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และบุคคล

1.1 เอกสาร ได้แก่ ตำรา เอกสารทางวิชาการ วารสาร บทความ เอกสารการประชุมสัมมนา และรายงานการวิจัย

1.2 บุคคล ได้แก่ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้มีความรู้และประสบการณ์

2. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม
3. วิธีการและการคัดเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคล

1.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

ผู้วิจัยได้พยายามศึกษาหาความรู้และให้ความสำคัญในการศึกษาจากเอกสาร โดยการอ่านและการค้นคว้าจากตำราเรียน เอกสารทางวิชาการ บทความต่าง ๆ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามศึกษาและทำความเข้าใจในมิติของนักการศึกษา เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการที่จะตัดสินใจ มุ่งที่จะศึกษาและทำความเข้าใจในการที่จัดการศึกษาวิจัย การศึกษา ค้นคว้า และการทำความเข้าใจแบบเจาะลึกในแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถอธิบายและวิเคราะห์ประเด็นที่สนใจและสามารถนำมาเสนอเป็นกรอบความคิดการวิจัย และเอกสารที่ใช้ประกอบในการศึกษาข้อมูล ได้แก่ ตำรา เอกสารประกอบการเรียน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา ชำนาญการวิจัยการศึกษา พฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 การศึกษาข้อมูลจากบุคคล

การศึกษาข้อมูลจากบุคคลเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น การที่พยายามหาโอกาสปรึกษาคณาจารย์ในภาควิชา เพื่อศึกษาและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับประเด็นที่สนใจ เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ่มชัด และความมั่นใจแล้ว ผู้วิจัยยังได้พยายามไปแสวงหาความรู้จากบุคคลภายนอก เช่น การฟังบรรยายทางวิชาการ และการสัมมนาในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

2. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม

ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจในการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนแออัดเขตเมือง โดยผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมไปถึงการเสวนาในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในที่สุดเมื่อเดือนตุลาคม 2537 ผู้วิจัยได้ไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม ที่ชุมชนแออัดระแกง ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้เวลาศึกษาข้อมูลเบื้องต้น 1 สัปดาห์ ซึ่งผู้วิจัยมีเหตุผลในการคัดเลือกชุมชนนี้คือ เป็นชุมชนที่ตั้งมานานกว่า 100 ปี มีการสืบทอดและกล่อมเกลากองเลาทางสังคมในระบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ที่หลากหลาย เนื่องจากมีประชาชนจากจังหวัดต่างๆ ได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัย มีการสืบทอด และกล่อมเกลากองเลาทางสังคมความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมที่แตกต่างกันมาก่อน มีสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่น่าสนใจ เหมาะสมและสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

3. วิธีการและการคัดเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และผู้วิจัยยอมรับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการศึกษาหลาย ๆ อย่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริง

ครอบคลุมอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงจากปรากฏการณ์ที่แท้จริง ในชุมชนที่ศึกษา การสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจของผู้วิจัยเป็นสิ่งสำคัญ การสร้างบรรยากาศและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งนักวิจัยจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อม และวิธีการที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้

3.1 วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้วิจัยได้ใช้คำถามแบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง การสัมภาษณ์ได้เข้าไปใช้หลังจากผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชนนั้นอย่างดีมากก่อนแล้ว การใช้คำถามจะพยายามไม่ยึดหลักการแบบเป็นทางการ ผู้วิจัยได้ปล่อยให้บรรยากาศของการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่เคร่งครัดในขั้นตอนและลำดับข้อของคำถาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้ข้อมูลจากผู้วิจัยสนใจขาดหายไป ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการนี้ค่อนข้างมากในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

3.2 วิธีการสังเกต (Observation) ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการมีส่วนร่วม (Participation observation) และเทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation observation) ควบคู่กันไป ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีโอกาสดำเนินการได้ใช้เครื่องมือทั้ง 2 แบบ คือ

การศึกษาแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้วางตัวบทบาทของนักศึกษาและสมาชิกของชุมชน ได้สร้างความคุ้นเคยและเข้าไปเยี่ยมชุมชนลับคำทะเล 2 ครั้ง ใช้เวลาคลุกคลีกับครอบครัวผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุและสมาชิกในครอบครัว ได้ให้ความไว้วางใจและได้ปรึกษากับผู้วิจัยในเรื่องสุขภาพ เรื่องเศรษฐกิจและปัญหาภายในครอบครัวบางเรื่องที่สมาชิกต้องการคำชี้แนะจากผู้วิจัย เพื่อนำไปปรับใช้ในครอบครัว บางครั้งผู้วิจัยได้นำยาวิตามินและยาแก้ปวดไปฝากสมาชิกภายในครอบครัวผู้สูงอายุ และได้ใช้เวลาพูดคุยกับชาวบ้านได้ทุกกลุ่มอายุ และทุกเพศ

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นเทคนิคหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องใช้ความสามารถพิเศษในการสังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรับรู้ตัว ซึ่งต้องใช้ความแนบเนียนในการเป็นคนช่างสังเกต

3.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group) เป็นเครื่องมือที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในการวิจัยครั้งนี้เช่นกัน เป็นวิธีการจัดการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยใช้วิธีพลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) เป็นตัวกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน โดยมีผู้นำชุมชนอาสาสมัครสาธารณสุขและกลุ่มผู้สูงอายุ ที่เป็นเป้าหมายได้แสดงความคิดเห็นและทัศนคติอย่างเปิดเผยและจริงใจขณะสนทนากัน ซึ่งความคิดเห็นของคนหนึ่ง สามารถไปกระตุ้นให้คนอื่นอยากพูดแสดงความคิดเห็นแสดงทัศนคติ และประสบการณ์ของตนเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสภาพทั้งของตนเอง และการรักษาเยียวยาผู้อื่นซึ่งการใช้วิธีการสนทนากลุ่มต้อง ใช้ภายหลังที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนมาแล้ว แต่ยังไม่ครบถ้วนไม่ตรงประเด็นที่จะศึกษาวิจัย จึงได้กำหนดประเด็นใหม่ให้รัดกุมชัดเจนยิ่งขึ้น และเข้าสู่ประเด็นที่สนใจอยู่โดยการตั้งประโยคคำถามที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่จะทำการวิจัย

3.4 วัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ผู้วิจัยได้เตรียมใช้ในการศึกษาวิจัย เช่น แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปในชุมชนต้องเตรียมไว้ล่วงหน้า เพื่อสะดวกในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล สมุดบันทึก กล้องถ่ายรูปสำหรับบันทึกภาพและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของบุคคลและสถานที่ ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานชนิดหนึ่งของการศึกษาวิจัย

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เตรียมตัวเองพอสมควร ในการที่จะเข้าไปในชุมชนแออัดระแงง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยได้สร้างสัมพันธภาพและความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูลทั่วไปโดยการแนะนำตัวเองให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่ให้ข้อมูลเกิดความมั่นใจและเชื่อถือ จากนั้นได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ ลักษณะและขั้นตอนของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง และทราบความต้องการข้อมูลได้บ้าง จึงสามารถตั้งคำถามในขณะสัมภาษณ์ร่วมกับแนวคำถามที่กว้าง ได้ โดยใช้แนวคำถามจากคู่มือประกอบการสัมภาษณ์ที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้าแล้ว โดยผู้สัมภาษณ์พยายามระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็นร่วมในการสัมภาษณ์ตอนต้น จะเป็นคำถามทั่วไป เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ผ่อนคลายความเครียดในการสนทนา ต่อมาจึง เริ่มสัมภาษณ์โดยใช้คำถามที่กว้างออกไปโดยโยง เข้ากับการสัมภาษณ์ที่สัมภาษณ์ไปแล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต่อเนื่อง และเข้าสู่ประเด็นที่ศึกษาอีกประการหนึ่ง คือการใช้คำถามตะล่อมกลุ่ม (Probe) คือ การสัมภาษณ์ที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมาให้มากที่สุด การใช้วิธีอย่างนี้จะทำให้ได้รายละเอียดที่ชัดเจนและลึกซึ้ง สามารถนำมาประมวลเข้ากับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา ผู้วิจัยต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาท่าทางในการสนทนา รวมทั้งการใช้ความเจ็บปวด การประสานสายตารหรือการพยักหน้าให้กับคู่สนทนาตลอดเวลาการสนทนา และขณะเดียวกันผู้วิจัยต้อง ใช้การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้างควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล จะทำให้ทราบพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นธรรมชาติเป็นข้อมูลโดยตรงตามสภาพความเป็นจริงของพฤติกรรม หรือการกระทำในชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูล เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอนและลักษณะต่อเนื่อง การให้ความหมายคำว่าสุขภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวและชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นภาพรวมที่ผู้วิจัยสามารถประเมินได้และทำการบันทึกไว้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการทำงานออกเป็น 3 ระยะดังนี้

ระยะแรก ในช่วงเดือน ตุลาคม 2537 ผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชน โดยการไปพบผู้นำชุมชนที่บ้านซึ่งเป็นร้านขายอาหารสำเร็จรูป ด้วยความรู้จักคุ้นเคยเป็นส่วนตัวมีมาก่อน เมื่อ พ.ศ. 2535 ผู้วิจัยได้จัดโครงการณรงค์การกำจัดขยะและเศษวัสดุของเหลือใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยการจัดอบรมขึ้นในชุมชน โดยให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำจัดขยะและจัดหาที่เก็บเศษวัสดุ เพื่อ

จัดจำหน่ายให้ผู้รับซื้อของเก่า โดยวิธีการรวบรวมของที่เหลือใช้และเศษกระดาษหนังสือพิมพ์ จากสมาชิกภายในชุมชนเมื่อรวบรวมได้จำนวนมาก ได้นัดหมายให้พ่อค้าเข้ามารับซื้อภายในชุมชน หรือนำออกไปขายที่ร้านรับซื้อภายนอกชุมชน โดยกรรมการที่จัดตั้งขึ้นจะดำเนินการกันเองในกลุ่ม และนำเงินที่ได้มาใช้ประโยชน์ในส่วนกลาง ซึ่งประชาชนในชุมชนได้ให้ความร่วมมืออย่างดีในขณะนั้น และผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชนได้ติดตามถามข่าวคราวกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ขณะนี้กิจกรรมดังกล่าวยังคงมีอยู่คือ ยายตีบ อายุ 84 ปี ได้เป็นผู้จัดการขายเศษวัสดุ โดยประชาชนในชุมชนจะขนหนังสือพิมพ์และวัสดุที่ใช้ไม่ได้แล้ว ไปทิ้งไว้ใต้ถุนบ้านยายตีบที่อยู่ติดถนนในชุมชน ซึ่งสะดวกและง่ายในการส่งต่อให้ยายตีบสามารถประกอบอาชีพและสามารถเลี้ยงดูตนเองได้ โดยไม่รบกวนผู้อื่น เงินจำนวนนี้จะเก็บไว้ใช้เพื่อการรักษาตนเอง ในยามเจ็บป่วยและทำบุญที่วัด เมื่อมีความคุ้นเคยกับสมาชิกในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปพบผู้นำชุมชนเป็นคนแรกเพื่อศึกษาประวัติและบริบทของชุมชนที่ศึกษา ข้อมูลและปัญหาทั่ว ๆ ไปของชุมชน ผู้นำชุมชนได้ให้ความร่วมมือและให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง การพูดคุยจึงเป็นบรรยากาศที่เป็นกันเอง จากนั้นผู้วิจัยได้ขอพบอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เพื่อขอทราบข้อมูลการทำงานและกิจกรรมการให้บริการแก่ชุมชน โดยอาสาสมัครผู้วิจัยได้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของอาสาสมัครในเรื่องที่ไม่สามารถมีเวลาอยู่ให้บริการประชาชนได้เต็มที่ เนื่องจากอาสาสมัครต้องไปประกอบอาชีพนอกชุมชนทำให้ไม่มีเวลาให้กับชุมชนมาก ประกอบกับมีการเปลี่ยนตัวอาสาสมัครบ่อยครั้ง ทำให้การปฏิบัติงานไม่ต่อเนื่อง อาสาสมัครที่ได้รับการคัดเลือกมาบางคนไม่เป็นที่พึงประสงค์ของสังคมในชุมชน แต่ก็ไม่มี การโต้แย้งหรือเปลี่ยนตัว เพราะการที่จะให้คนในชุมชนคนใดคนหนึ่งให้ทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขค่อนข้างยาก และเป็นปัญหาสำหรับชุมชนแอดมาก เมื่อคัดเลือกได้และถูกคัดเลือกไม่ปฏิเสธเพราะไม่มีทางเลือก ก็ต้องยอมจำนนทั้งสองฝ่าย โดยการยอมรับซึ่งกันและกันสาเหตุของปัญหาที่อาสาสมัครไม่พร้อม ในการปฏิบัติหน้าที่มาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ที่หลากหลายในชุมชน เช่นมีอาชีพเป็นแม่ค้าหาบเร่ รับจ้างซักผ้า พนักงานทำความสะอาดบริษัท กรรมการแบกหาม ชัษสามล้อ ล้างจาน ซึ่งต้องดิ้นรนเพื่อยังชีพตนเอง และครอบครัว ทำ

ให้ประชาชนในชุมชนไม่มีเวลาให้กับครอบครัวและสังคมภายในชุมชน จากนั้นผู้วิจัยได้นัดแนะให้อาสาสมัครมาพบอีกครั้ง เพื่อจะขอข้อมูลเบื้องต้นของผู้สูงอายุในชุมชน ตามที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาขั้นต้น ซึ่งอาสาสมัครได้ให้ความร่วมมืออย่างดีในการให้ข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูลในเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยมีความรู้สึกว่ายังได้ข้อมูลไม่ครบถ้วนและชัดเจนเท่าที่ควร เพราะเป็นการเริ่มต้นและการสร้างสัมพันธภาพใหม่หลังจากที่ไม่ได้พบคู่สนทนมานาน ทำให้มีเกิดความเกรงใจบ้าง เพราะเวลาทุกคนมีค่าและมีจำกัด การพูดคุยจึงค่อนข้างได้ข้อมูลที่กว้างสามารถเข้าสู่ประเด็นศึกษาเพียงบางส่วน ไม่ลึกซึ้ง ข้อมูลบางส่วนได้อย่างผิวเผินไม่สามารถนำมาอธิบายได้ ผู้วิจัยต้องเข้าไปทำการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุตามที่ตั้งใจไว้อีก และได้นำข้อมูลเบื้องต้นไปวิเคราะห์ด้วยตนเองเพื่อจะได้ศึกษาวิจัยข้อมูลแบบเจาะลึก ในระยะที่ 2 ตามที่ได้เตรียมแผนไว้แต่แรก

ระยะที่ 2 ในช่วงเดือนมกราคม - ธันวาคม 2538 ผู้วิจัยได้นัดผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขอีกครั้ง ให้นำผู้สูงอายุในชุมชนประมาณ 8 คน ตามที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกไว้จากข้อมูลเบื้องต้น ทำการเสวนากลุ่มเรื่องการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของตนเอง ที่ศาลาเอนกประสงค์ในชุมชน หลังจากนั้นรับประทานอาหารร่วมกัน การเข้าพบกลุ่มในครั้งนี้เป็นบรรยากาศที่ดีมีมิตรจิตจากทุกคน เนื่องจากก่อนถึงช่วงนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมเยียนทักทายผู้สูงอายุที่บ้านมาบ้างแล้ว และได้นำยาวิตามินกับยาพาราเซทตามอลไปแจกให้ ตามคำร้องขอของผู้สูงอายุบางคน เมื่อมีการพบปะกันเป็นกลุ่มใหญ่ จึงไม่เป็นปัญหาในการเริ่มสนทนาเข้าหาประเด็นที่จะศึกษา ซึ่งได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุในการดูแลสุขภาพตนเอง สิ่งสนับสนุนพฤติกรรมและอุปสรรคในการดูแลสุขภาพตนเองผู้สูงอายุมีความต้องการให้มีหน่วยบริการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง โดยทีมบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขอย่างสม่ำเสมอ บางครั้งผู้สูงอายุที่มีปัญหาสุขภาพเกิดขึ้นและให้การดูแลรักษาตนเองไม่ถูกต้อง ได้ใช้วิธีรักษาตนเองด้วย

ประสบการณ์ความเจ็บป่วยที่เคยเกิดขึ้นกับตนเองตัดสินใจ ซึ่งบางครั้งรักษาแล้วหายอาการดีขึ้น บางครั้งไม่หายอาการไม่ดีขึ้น ซึ่งถ้าไม่หายก็จะไปพบแพทย์ที่คลินิกใกล้บ้าน แต่ก็ไปลำบากต้องอาศัยลูกหลานให้ไปส่งรถรับจ้างหาหมอและคิดค่าบริการแพงเกินไป ที่สำคัญคือสังขารของตนเอง ก็เป็นอุปสรรคในการเคลื่อนย้ายตัวเองอยู่แล้ว

ข้อมูลที่ได้ในระยะที่ 2 จึงได้ข้อมูลหลายหลากเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ทำให้ผู้วิจัยสามารถหมวดข้อมูลที่ได้มาชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยมีความภาคภูมิใจที่ทำให้กลุ่มเสวนามีความสุขในบรรยากาศที่เป็นมิตรและได้เล่าความรู้สึกของตนเองให้ผู้อื่นได้รับทราบ และได้ช่วยกันชี้แนะกัน ภายในกลุ่มที่มีลักษณะทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเหมือนตนเอง ผู้สูงอายุทุกคนมีสภาพปัญหาและความต้องการที่คล้ายกัน ฉะนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองจึงไม่ใช่เป็นปัญหาใหญ่ เป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุคนอื่น ๆ ก็เป็นได้ ซึ่งต้องสามารถแก้ไขด้วยตนเองหรือด้วยชุมชนได้เช่นกัน บรรยากาศการเสวนากลุ่มจึงเป็นบรรยากาศที่ผู้ศึกษาวิจัยต้องใช้เทคนิคในการนำและกระตุ้น ให้ผู้ร่วมเสวนากล้าแสดงออกให้มากที่สุด และเป็นบรรยากาศที่ประทับใจเมื่อสิ้นสุดกระบวนการไปแล้ว ถ้าผู้นำกลุ่มไม่มีเทคนิคการนำ ก็จะทำให้บรรยากาศนั้นเกิดความเครียดได้ นักการศึกษาจึงจำเป็นต้องพยายามฝึกฝน และพยายามให้เกิดความชำนาญกับตนเองให้มากที่สุด

ระยะที่ 3 ช่วงเดือนมกราคม 2539 ผู้วิจัยได้ใช้เวลาช่วงสุดท้ายเข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากประเด็นต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้ว 2 ครั้ง โดยมุ่งไปสู่บุคคลที่ผู้วิจัยสนใจ เช่น ผู้นำชุมชน อาสาสมัครและผู้สูงอายุ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกและชัดเจนที่สุดอีกครั้ง และนำกลับมาสังเคราะห์ในส่วนที่ข้อมูลของผู้วิจัยขาดไปไม่สมบูรณ์ การเข้าไปในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมตามบ้าน และสามารถทำตัวเป็นสมาชิกภายในชุมชนได้อย่างสนิทสนม สามารถให้คำแนะนำด้านสุขภาพกับกลุ่มสมาชิกอื่นได้ เช่น ความเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว คำแนะนำในการรักษาพยาบาล การใช้ยาและการเลี้ยงดูเด็กเล็กรวมทั้งการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

ในระยะสุดท้ายนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ออกมา โดยแยกและจัดเป็นหมวดหมู่ที่มีอยู่ให้เป็นข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และได้พยายามหาโอกาสเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษามากขึ้น เพื่อขอรับการแนะนำชี้แนะให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ใช้ความพยายามในการแก้ไขปรับปรุงและค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น

5. การตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ได้ออกมาได้จัดเป็นหมวดหมู่และจัดแยกเป็นประเภทนั้น ถ้าผู้วิจัยยังไม่มั่นใจว่าครบถ้วนสมบูรณ์ ตรงประเด็นและคุณลักษณะของข้อมูลนั้นเพียงพอหรือไม่ ผู้วิจัยต้องทำการตรวจสอบเพื่อให้เกิดความแม่นยำและครอบคลุมอย่างชัดเจนตามประเด็นที่กำหนดไว้ และสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ผู้วิจัยได้ทำวิธีการตรวจสอบข้อมูลให้ชัดเจนและครอบคลุมยิ่งขึ้น โดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

5.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้ออกมาประกอบด้วยแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล แต่ถ้าข้อมูลที่ได้ออกมาอีกครั้งต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล แต่เป็นข้อมูลที่เหมือนกันซ้ำกัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ และเป็นข้อมูลจริงและทำการจดบันทึกข้อมูลนั้นไว้

5.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตทั้งที่ได้มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมควบคู่กับการซักถามสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มพร้อมทั้งศึกษาจากเอกสารประกอบ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis) ของผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ตามประเด็นศึกษา โดยการแยกแยะข้อมูล (Typology) ออกเป็นหมวดหมู่ และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่าง ๆ ตลอดเวลาโดยแบ่งกลุ่มแบ่งประเภทและสร้างความ

สัมพันธ์เชื่อมโยงของมิติต่าง ๆ ตามกรอบความคิดแบบตัวแปรในลักษณะองค์รวม (Holistic) ดังนี้คือ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนที่ศึกษา

ในประเด็นนี้ได้วิเคราะห์ข้อมูลตลอดเวลาที่ดำเนินการวิจัย เพราะแหล่งที่ได้ข้อมูลมามีความแตกต่างกัน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ผู้มีประสบการณ์ และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ ทุกครั้งหลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้กลับไปนั่งทบทวนและเขียนรายละเอียดพร้อมจัดหมวดหมู่ของข้อมูลต่าง ๆ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นบุคคลกลุ่มต่าง ๆ และรวมถึงพื้นฐานข้อมูลระบบคิดการให้ข้อมูลต่างประสบการณ์กันจึงจำเป็นต้องใช้ความพยายามในบางประเด็น ค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลที่แท้จริง ได้แก่สภาพทางภูมิศาสตร์ และทางนิเวศวิทยาประวัติศาสตร์ชุมชน และโครงสร้างทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นดังกล่าว พร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันทุกครั้ง

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัย พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ และทัศนคติของคนในชุมชนแออัดเขตเมือง และชุมชนแออัดที่ใกล้เคียง ผู้วิจัยได้เข้าใจสภาพและทัศนคติของคนในชุมชน ได้ลึกซึ้งมากขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้เข้าไปคลุกคลีและได้ปฏิบัติตนเสมือนเป็นญาติในครอบครัวของชุมชนนั้นความไว้วางใจและความเชื่อถือได้เกิดขึ้น ทำให้ได้ทราบข้อมูลต่าง ๆ ภายในชุมชน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี ได้กำหนดกรอบเนื้อหาไว้อย่างคร่าว ๆ ทำให้ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตการณ์สนทนากลุ่ม เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเห็นว่าข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ได้ยังไม่เป็นที่พอใจก็จะเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ซ้ำอีก ดังนั้นผู้วิจัยต้องใช้ความอดทนและแสวงหาแนวทางให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่พึงพอใจที่สุด ด้วยการพยายามสร้างความไว้วางใจให้ เกิดขึ้นแก่ผู้ให้ข้อมูลได้เห็นและสม่ำเสมอ

ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูล ต้องสลับไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้งเรื่อยไป และข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์ทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เป็นภาพรวมของ

พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ ในชุมชนแออัดเขตเมือง ซึ่งมีโครงสร้างและความสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสนับสนุนเชื่อมโยงผสมผสานกันทำให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์หาข้อสรุปจนกระทั่งได้ข้อมูลครบถ้วน และได้นำผลที่ได้เขียนรายงาน